

PAMLÉNYI ERVIN
(1919–1984)

Hányatott sorsú generációba született, s ezt a hányatottságot, a pályák megroppanását, olykor kettétörését az ő útja is példázza. Kitűnő középiskolába, a Madách Gimnáziumba járt, éppen akkor, amikor ott az akkori idők talán legjobb tanári kara tanított. 1938–1943 között végezte az egyetemet, ahol Szekfű Gyula tanítványa lehetett, abban az időben tehát, amikor tanára már nemcsak felismerte a fasizmus veszélyeit, de nyíltan fel is lépett ellene. 1943-ban kapta meg latin–történelem szakos tanári oklevelét, de az akkori körülmények között nem taníthatott. A posta nyugdíjpótló egyesületének lett a tisztviselője, majd 1944-ben Ortutay Gyula segítségével a Grill-féle könyvkereskedésben lett segéd. A doktorátust már a nagy fordulat után, 1945 júliusában szerezte meg.

Még nem volt 25 éves, amikor a demokratikus alapokon újjászervezett rádió szolgálatába került, osztályvezetőként. 1945 tavaszán belépett a Magyar Kommunisták Pártjába, amelynek 1948 decemberéig lehetett a tagja. 1949 elején rádiós karrierjének is vége szakadt: a rádió irodalmi osztályának éléről 1949 júniusában az Országos Levéltárba került. Történetírói pályája tulajdonképpen ekkor vette kezdetét.

A dogmatikus-szektás politika éveiben a diákevek irodalmi eszményeihez mindvégig hű, a Nyugat nagy lírikusait, Proustot, a francia egzisztencialistákat, de főleg Krúdyt és Ambrus Zoltánt kedvelő levéltáros a Horthy-korszak levéltári anyagát gondozta. Rövid idő alatt az 1919 utáni évtizedek levéltári állagának egyik legjobb ismerője lett. Több forráskiadvány részbeni szerkesztése jelzi életének ezt a néhány évét. Az 1953-as fordulat után nyílt számára újra lehetőség a szerkesztői tevékenység kibontakoztatására. 1954 szeptemberében a Magyar Történelmi Társulathoz került, a Századok szerkesztőségi titkáráként. 1956 augusztusától a Történettudományi Intézet munkatársa, majd 1962-től osztályvezetője, egy ideig igazgatóhelyettese. A Századok felelős szerkesztője volt 1957-től 1975 végéig, amikor is a bécsi Collegium Hungaricum igazgatójává nevezték ki. 1956 telén az MSZMP tagja lett, később visszamenőlegesen elismerték párttagságát. Úgy is mondhatjuk, hogy a társadalom „rehabilitálta”.

Alkata – sajnos, saját tudományos eredményeinek rovására – predesztinálta a szerkesztői tevékenységre. Ha valaki, úgy ő született szerkesztő volt. Nyilván fiatalon is felismerhették széles körű általános műveltségét, kitűnő stílusérzékét, szerkesztőképességét, a kultúra kérdései iránti rendkívüli fogékonyságát (amire egyebek között utal az, hogy a rádiónál Ortutay Gyula, majd a Történettudományi Intézetben Molnár Erik is támaszkodott rá). A Századok, az Acta Historica és a Studia Historica szerkesztőjeként, majd a 60-as években a Magyar Nemzet külső munkatársaként, egy ideig a lap kulturális rovatának vezetőjeként hasznosította ezeket az erényeit ez orgánumok, különösen pedig azon szerzők javára, akiknek a kéziratát a kezébe vette. A saját cikkeivel szemben is igényes volt, természetes tehát az a magas szakmai és stílári mérce, amely mint szerkesztőt jellemezte.

Igazában csak akkor került a maga megérdemelt posztjára, amikor Bécsből visszatérve, 1979-ben a Gondolat Kiadó irodalmi vezetője lett. Mindazt a műveltséget, széles kulturális látókört, szerkesztői készséget, amit a korábbi évtizedekben felhalmozott, most már országos szinten, az egész magyar kulturális és tudományos élet számára kamatoztathatta.

Sok kor- és pályatársa szemében, mint történetíró és tudományszervező személyiség talán nem alkotott igazán nagyot, pedig a Történettudományi Intézet szinte minden vállalkozásában része volt, így pl. az új „Magyarország története” c. sorozat létrehozásában és megformálásában. Nem tehetett arról, hogy olyan korban működött, amely a monumentális (bár többnyire torzóban ma-

radt) alkotásokat értékeli, a nagyvonalú koncepciókat kedveli és különösen a korábban elhanyagolt gazdaság- és társadalomtörténet iránt érdeklődik. Ő a kispasztika ragyogó mestere volt, s a kultúra történetéhez vonzódott. Egy-egy cikke, különösen pedig egyik-másik esszészerű recenziója a Magyar Nemzetben felépítésében, megfogalmazásában, a lényeg kiemelésében olykor a műfaj – szekfűi színvonalú – remeklése.

Alkotott tudománytörténeti értelemben maradandót is. 1945 utáni történetírásunkban az ő nevéhez fűződik a historiográfia, a történetírás történetének életrekelte. Marczali, majd Hóman és Szekfű után ő már a harmadik generáció képviselőjében rugaszkodott neki ennek a feladatnak. 1955 tavaszán az ő kezdeményezésére alakult egy kis historiográfiai munkacsoport a Magyar Történelmi Társulat támogatásával. A mintát mindazok számára, akik a csoport munkájában részt vehettünk, az ő 1954 őszi Horváth Mihályról megjelent könyve jelentette. E csoport munkájából, az ő irányítása mellett nőtt ki az 1960-as évek elején a „Tudománytörténeti Tanulmányok” c. sorozat.

Horváth Mihály mellett, haláláig foglalkoztatta Szalay László történeírói munkássága és Szekfű Gyula személyisége is. Tervezte egy nagyobb tanulmány megírását Szekfűről, akihez mindig hű maradt, akkor is, amikor pedig a két világháború közötti évtizedek történetírásáról szólván, kritikával illette felfogásának valamelyik részletét. Tulajdonképpen egész historiográfiai tevékenysége, beleértve az 1945 utáni évtizedek történetírásának korszakolásáról szóló írásait, Molnár Erik pályájának elemzését, a történettudomány történeti tudatformáló szerepéről, történettudomány és művészettörténet vagy történettudomány és kultúrtörténet kapcsolatáról szóló tanulmányait, olyan elméleti igényű cikkeit is, mint amilyen a történeti életrajz feltételeiről, vagy a Magyarország története c. sorozat szerkesztésének módszereiről szóló – mindez valamiképpen tanúságtevés Szekfű történetírói tárgyválasztása és módszere mellett. Ugyanígy, lényegében Szekfűhöz kötődnek azok az írásai is, amelyekben a 20. századi kultúrtörténet kérdéseivel, többek között a kultúrpolitika múltjával foglalkozott.

A szó mélyebb értelmében, tragikus sors jutott számára osztályrészü. Ragyogó szerkesztői karrier szakadt meg 1949-ben, s amikor az 1950-es évek második felében újból kínálgottak számára lehetőségek, már ő sem lehetett a régi. Kitűnően ismerte önmagát, ezért sem egyszerű szóvirág, hogy maga is tudta, valami végérvényesen eltört 1948–1949 fordulóján, amit már nem lehetett, s tegyük hozzá, ő maga sem tudott teljesen helyrehozni. Valójában túlságosan későn került olyan posztra, amelyet betöltve, minden igazi képességét kifejthette volna. A hatvanadik életévében járt már, amikor a Gondolat Kiadó irodalmi vezetője lett. Ha csupán tíz évvel korábban kap ilyen feladatot, lehetőséget, mennyivel maradandóbban alkothatott volna . . .

A saját tudományos teljesítményét illetően is tragikus a sorsa. Akkor esett ki a kezéből a toll, amikor élete főművének szánt munkáját, a Szekfű-monográfiát akarta végre megírni. Azt mondják, teljes anyaggyűjtést hagyott maga után, s anyaga sejtetni engedi, hogy egy, a maga nemében páratlan, a mű és az alkotó személyes ismeretén alapuló historiográfiai tanulmány születhetett volna meg. Az elmúlt évtizedek szerkesztői feladatai után azért ment nyugdíjba, hogy zavartalanul dolgozhasson ezen a munkán. Mint egész élete, ez is torzóban maradt.

E sorok írója személyesen is sokat köszönhet neki. 1954 szeptemberétől még mint egyetemi hallgató kerültem a Századokhoz. 1963 ősziig dolgozhattam mellette a szerkesztőségben. Ezekben az években s tőle tanultam a legtöbbet.

Gunst Péter